

## DURAY MIKLÓS

# A felvidéki magyar kitelepítettek emléknapja

A „más” etnikai közösségekkel szemben alkalmazott szélsőséges erőszak – az adott csoporthoz tartozók fizikai megsemmisítése, illetve elűldözése – több évezredes múltra tekint vissza. Volt, amikor pusztán – közösségi vonatkozású – stratégiai részletkérdésként került napirendre; volt, amikor látszólag értelmetlenül, csupán a harcászati taktika következményeként hajtották végre. De ahogy közeledünk korunkhoz, egyre inkább a másság elutasításával, az utóbbi háromszáz évben pedig elsősorban a fajgyűlölettel, illetve egy konkrét politikai-hatalmi stratégia lényegével összefüggésben jelenik meg.

Mózes V. könyvének 20. részében az ellenség (az ostromlott város) férfainak legyilkolása a hadviselés szabályzatának részét képezi. De a Krisztus utáni XII. és XIII. században a mongol hordák totális gyilkosságairól már krónikákból van tudomásunk, sőt: levéltári dokumentumokból hozzávetőlegesen pontos adatok is a rendelkezésünkre állnak. Ugyancsak ilyen forrásokból tudjuk, hogy a késő középkori Franciaországban hogyan mészárolták halomra a cigányok, később a protestánsok tömegeit. Sajátos tény, hogy a keresztény Európa nyugati felében elsősorban a másságuk okán pusztítottak el százezreket. De mintha ezt a példát követte volna Európa keleti fele is, hiszen a „pogrom” kifejezés a cári Oroszországból származik. Ez a két „hagyomány” ötvöződött és tökéletesedett, intézményesült és öltött ipari méreteket a XX. századi náciizmus idején.

Közép-Európában – ami többé-kevésbé I. (Nagy) Lajos magyar és lengyel király uralkodási területével, később a Habsburg Birodalommal azonosítható – a népességet átalakító elképzelések elsősorban a hatalmi politika részeként jelentek meg. A Magyar Királyságnak a török hódoltság alóli felszabadulása indított el egy olyan – központilag, a császári udvarból irányított – telepítéspolitikát, amely gazdasági

vonatkozásban racionális volt, de etnikai és hatalmi szempontból súlyos ellentmondásokat foglalt magában. A történelmi Magyar Királyság teljes bekebelezése volt a cél már a XVII. századtól. Ez a folyamat protestánsellenességgel, a magyarországi történelmi közigazgatásnak az osztrák örökös tartományokéhoz idomuló átalakításával, valamint a XVII. század végétől – etnikai célzattal – szervezett betelepítéssel kapcsolódott össze.

A késő középkori Magyarország népessége a török hódoltság végére alapvetően átalakult. Népességének kétharmada eltűnt, a magyar etnikumnak a hódoltság előtti 85%-os aránya körülbelül 50%-ra csökkent. Száz évvel később, az 1780-as években, a tudatos betelepítés következtében a történelmi Magyarország területén lakóknak már csak nagyjából a kétötöde tartozott a magyar etnikumhoz.

Volt tehát előképe mindannak, ami 1920 után a történelmi Magyarország feldarabolását követően főleg az újdonsült Csehszlovákiához csatolt területeken és az ott élő magyarokkal szemben megvalósult (illetve amit velük szemben megvalósítani szándékoztak).

Hajlamosak vagyunk megfedkezni arról, milyen közigazgatási, birtokpolitikai és telepítési terveket hajtott végre az új államhatalom 1920 és 1938 között. E tervek a magyarok által lakott területeket és a magyar etnikumot egyaránt hátrányosan érintették. Ezek közül a leginkább figyelemre méltó a nem magyar nyelvű lakosság betelepítése a magyarlakta területekre. Így hoztak létre több mint hetven új szlovák és morva települést vagy településrészt Pozsony és Bereg megye mintegy hétszáz kilométernyi területsávjában. Akkor még a magyarok kitelepítése vagy széttelepítése nem jöhetett szóba, mert nem volt hová kitelepíteni őket.

Ám 1941 után a világpolitika változásai más összefüggésbe helyezték a problémát. Ott volt egyrészt a Szovjetunió példája, ahol széttelepítették a krími tatárokat, másrészt Mussolini dél-tiroli akciója, amelynek során kitelepítették az ott élő német ajkúak egy részét. Ezeket a politikai fejleményeket Edvard Beneš csehszlovák elnök precedensként értelmezhetette a saját hatalmi törekvései szempontjából. Beneš elképzeléseit erősítette az is, hogy az Egyesült Államok Külügyminisztériumában 1942 elejétől kezdtek kidolgozni a háború utáni rendezés terveit, amelyek között szerepelt a részleges lakosságcsere Csehszlovákia és Magyarország között – egy kisebb államhatár-módosítással kiegészítve.

A *Kitelepítések 70* című képzőművészeti kiállításon elhangzott nyitóbeszéd írott változata. A kiállítást a felvidéki kitelepítések 70. évfordulója alkalmából, a budapesti Magyarország Házában nyitották meg 2018. április 12-én.



Árvay Zolta: Minden odavan (A ház, a föld, az élet...)

A csehszlovák emigráns kormány a német és a magyar lakosság teljes kitelepítésének tervét és az 1920-ban meghúzott államhatárok maradéktalan helyreállítását már 1941 februárjában megfogalmazta, még mielőtt a náci Németország megtámadta volna a Szovjetuniót, és kitört volna a háború Japánnal. Tehát hamarabb, mint ahogy a háborút világháborúnak lehetett volna nevezni. Csehszlovákia londoni emigráns kormánya ehhez az elképzeléshez 1943 decemberében megkapta a Szovjetunió támogatását is. A tervezet azonban éppen vendéglátójának, a brit kormánynak az egyetértését nem tudta megszerezni.

De mivel 1945-ben egész Csehszlovákia és Magyarország is szovjet megszállási övezetté vált, a frontvonal nyugat felé vonulásával megkezdhatték először a magyarok kiűzését, majd a német lakosság felszámolását. Első menetben azokat a magyarokat kényszerítették távozásra, akik 1938 után költöztek vissza szülőföldjükre, majd – az úgynevezett 50 kilogrammos csomaggal – az államhatárra hurcolták a magyarokat, ahol lényegében „kiszórták” őket – a teherautóról a pusztára földre.

Ebben a családom és – kéthetes koromban – én is személyesen érintett voltam. Egy sajátos véletlen miatt nem pakoltak fel bennünket az autóra, noha már „be voltunk zsákolva”. Édesapám kollégája lett a város civil komisszáriusa, és az utolsó pillanatban kihúzott bennünket a névsorból. Ezt a kitelepítési folyamatot – amelynek során körülbelül 40 ezer magyarnak kellett elhagynia otthonát – állította le 1945. augusztus 2-án a potsdami konferencia, amely előírta Csehszlovákiának és Magyarországnak, hogy az ügyet kétoldali megegyezéssel kell rendezniük.

Ezt követően szervezte meg a csehszlovák hatalom a felvidéki magyarok széttelepítését Cseh- és Morvaország területén – elsősorban azon vidékekre, ahonnan elűzték a német lakosságot. Ez elől menekülve hagyta el szülőföldjét számos magyar család, és kelt át a Duna jegén Magyarországra (vagy „szökődött” úttalan utakon).

Az 1945 októberétől folyó kényszerközmunkára való „deportálás” ugyancsak mintegy 40 ezer felvidéki magyart érintett, noha 200 ezret terveztek. Ennek az ellenőrizhetetlen eseménynek vetett véget

az 1946. február 27-én megkötött csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény, amelynek meghatározó pontja az volt, hogy annyi magyar köteles elhagyni felvidéki szülőföldjét, amennyi magyarországi szlovák önkéntesen jelentkezik úgynevezett „repatriálásra”.

A csehszlovák lakosságcsere-jegyzékbe 185 ezer felvidéki magyar került. Az áttelepítés 1949 júniusáig tartott. Több mint 75 ezer felvidéki magyart telepítettek át Magyarországra, főleg a kitelepített németek és részben az áttelepült szlovákok helyére. Más részről a csehszlovák toborzóknak – súlyos fenyegetések árán – közel 100 ezer magyarországi szlovákot sikerült rávenniük arra, hogy elhagyja szülőföldjét, lakóhelyét.

Ennek az eseménysornak az emléknapiját tartjuk 2012 óta, mert 1946. április 12-én ezen a napon hagyta el a vasútállomást az első, magyarokat szállító vonat-szerelvény. Családom erről is lemaradt, noha összecsomagolva vártuk az indulás napját. A ládáinkat 1950-ben bontottuk fel, addig bizonytalanságban éltünk.

De ne higgyük, hogy a korábbi szándékok elhaltak volna. Csak átalakultak, és hét évtizede helyel-közel változó keretek között megújulnak – hol osztályharc, hol szocialista mezőgazdasági szövetkezetesítés, hol munkaerő-toborzás, ipartelepítés, iskolamegszűntetés, az anyanyelvű oktatás nyelvét megváltoztató szándékok, gazdasági árnyékvona kialakítása, a közlekedés korszerűsítésének elmaradása, az 1945–1949 közötti jogfosztottságból származó vagyronvesztés kárpótlásának elutasítása vagy a magyarok kollektív bűnösségi minősítésének fenntartása formájában.

Hetven éve védekeznek a felvidéki magyarok társadalma, és emiatt nem építkeznek. A közösség egy része belefáradt, egy része úgy döntött: csak az egyéni érvényesüléssel kíván foglalkozni, egy része pedig feladta. Akik mindvégig elkötelezettjei maradtak a közösségnek, már-már „csodabogárnak” számítanak. De ha elég erős a páncéljuk, túlélnek, ezzel esélyt teremtenek a „puhább burkolatúaknak” is a megmaradásra. Erre is gondoljunk ezen az emléknapon.

MÉRY BEÁTA

## Anyagban kimerevített gondolat

Kiállításunk története egy éve kezdődött el: 2017. április 12-én, a Felvidékről kitelepítettek emléknapiján tettük közzé felhívásunkat, amelynek nyomán újtárra indítottuk képzőművészeti kiállítássorozatunkat. Ennek az útnak mérföldköve budapesti tárlatnyitónk: a somorjai, pozsonyi és szimói helyszínek után a mostani sorban a negyedik, egyben első anyaországi bemutatkozásunk.

A kiállítás szakmai felelőse a Pozsonyi Magyar Galéria, élén Kalita Gábor publicistával, képzőművésszel. Az általa alapított Pozsonyi Műterem szabad művészeti társulás közel húsz év alatt 123 kiállítást rendezett – ezek közül több *hommage* jellegű vándorkiállítást is, ami a felvidéki magyar képzőművészeti életben egyedülállónak számít (mint például a 2006-ban újtárra indított Esterházy János-emlékkiállítás). E kiállítás szerte a Kárpát-medencében 35 alkalommal volt látható. A Pozsonyi Magyar Galéria

kiemelt küldetésének tartja a magyarság számára fontos témák feldolgozását; a jelen tárlat is ehhez a hagyományhoz kapcsolódik. Az immáron gyűjteményes tárlat utaztatása és a szervezés lebonyolítása a Szövetség a Közös Célokért társulás védőszárnyai alatt valósul meg.

Összesen 41 alkotó 60 alkotását vonultatja fel a jelenlegi tárlat: a tradicionális, klasszikus technikáktól kezdve, mint a tollrajz, festmény, linóleummetszet vagy bronzszobor, az olyan kortárs, kísérleti jellegű technikák is megjelennek, mint az object és az installációk, vagy a digitális alkotások.

Az alkotók szemüvegén keresztül élénken vetül elénk a vészterhes kor, ami sokunk számára már csak félve elmondott elbeszélésekből, megkopott családi fotókról ismert: a jogfosztottság, az emberi méltóság sárba tiprásának kora.

Ahány alkotó, annyiféle megközelítésmód, annyiféle anyagban kimerevített gondolat, érzés, emlék, vélemény, ami a múlt súlyos eseményeit, sokszor a jelenben is hordozott terheit és traumáit tárja fel. Érzékeny, egyben személyes és kitárulkozó, dokumentáló és feltáró jellegű, erőteljes anyag: egy olyan kor emlékei, amikor a haza, az otthon, a család, a közösség számunkra oly természetes, harmonikus fogalmi viszonylagossá: áttetszővé, törékennyé és szenvedéssel telivé váltak az erőszakos elűzetés során.

A *Kitelepítések 70* című képzőművészeti kiállítás megnyitóján, 2018. április 12-én, Budapesten, a Magyarság Házában elhangzott tárlatnyitó beszéd írott változatának részlete.